

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

Зарубіжна література ХХ ст. (епоха постмодернізму)

Навчальний посібник

В. В. Черевченко

Умань
ВПЦ «Візаві»
2017

821(100)(075.8)
ББК 83.3(0)я73

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради факультету української філології (протокол №9 від 24 травня 2017 року), кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури (протокол № 13 від 07 червня 2017 року)

Рецензент: Козинський Л. В., канд. філологічних наук, доцент кафедри української літератури та народознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Зарубіжна література ХХ ст. (епоха постмодернізму) : навчальний посібник / В. В. Черевченко. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. – 104 с.

У навчальному посібнику розглянуто особливості постмодерністської літератури. Доведено, що постмодернізм, як загальна назва певних тенденцій у мистецтві, виник після модернізму та авангардизму. Він розглядається як цілісний, багатозначний, динамічний, залежний від соціального та національного середовища комплекс мистецьких, філософських науково-теоретичних уявлень, дистанційованих від класичної та неокласичної літератури, як напрям у мистецтві, якому притаманний відхід від естетичних критеріїв і традицій класичного мистецтва.

Навчальний посібник розраховано на студентів факультету української філології та іноземних мов, а також учителів, які викладають зарубіжну літературу в школі.

УДК 821(100)(075.8)
ББК 83.3(0)я73

© Черевченко В. В., 2017

I. Філософсько-естетичні засади постмодернізму та їх вияв у художній літературі.

В мистецтві та літературі другої половини ХХ – початку ХХІ ст. особливої актуальності набув термін *постмодернізм* як загальна назва певних тенденцій у мистецтві, що виникли після модернізму та авангардизму. Сьогодні він вживається у декількох значеннях: **Постмодернізм** (лат. *post*: після, за і франц. *modernisme*) – 1. Цілісний, багатозначний, динамічний, залежний від соціального та національного середовища комплекс мистецьких, філософських науково-теоретичних уявлень, дистанційованих від класичної та неокласичної літератури. 2. Один із напрямів у сучасній релігійно-ідеалістичній філософії, який проповідує оновлення католицьких догм у дусі інтуїтивізму, волюнтаризму. 3. Напрямок у мистецтві, якому притаманний відхід від естетичних критеріїв і традицій класичного мистецтва.

Роком народження поняття „постмодернізм“ слід вважати 1917 рік, коли вперше в книзі Рудольфа Паннівца „Криза європейської культури“ з’явилося це поняття як сигнал того, що культура досягла певної чергової вершини. У 1934 р. цей термін використовується іспанським літературознавцем Федеріко де Онізом, який розумів постмодернізм як короткий епізод між двома модернізмами, перший з яких триває з 1896 по 1905, а другий – з 1914 р. до 1932 р. і лише з 1947 р. термін „постмодернізм“ почав вживатися в сучасному значенні. У 12-ти томній книзі англійського історика і філософа Арнольда Джозефа Тойнбі „Дослідження історії“ (1934-1961 рр.) було розглянуто причини формування і розпаду цивілізації, а постмодерн означено як сучасну фазу західноєвропейської культури. Наприкінці 60-х років термін *постмодернізм* спершу поширився для означення стильових тенденцій в архітектурі, спрямованих проти безликої стандартизації та програмового техніцизму, а невдовзі – в образотворчому мистецтві та літературі.

Філософським тлом постмодернізму став суб'єктивізм. В постіндустріальних США, які з другої половини ХХ століття очолюють західну цивілізацію, постмодернізм стає реакцією на деіндивідуалізацію, характерну для масового, споживацького за своєю орієнтацією суспільства. Протест проти такої орієнтації диктує домінанту постмодернізму: абсолютний пріоритет поодинокого індивідуально-унікального над універсальним, особистості – над системою, людини – над державою, повернення до повноти і неповторності людської природи. Це особливий погляд на світ, особливе світовідчуття, характерне для людини нової епохи – епохи постмодерну та його концептуалізація на філософській основі постструктуралізму. Слід наголосити, що **постструктуралізм** – ідейна течія західної гуманітарної думки, що чинить в останню чверть століття найсильніший вплив на літературознавство Західної Європи та США. Характеризується негативним пафосом стосовно позитивних знань, до будь-яких спроб раціонального обґрунтування феноменів дійсності, і в першу чергу культури. Він виник як відбиття характерних рис духовного життя суспільства кінця ХХ століття, а також епохальних змін у світовому суспільному розвитку.

Популярності постмодернізму сприяли міркування філософів Жака Дерріди та Жоржа Батая, який у 1957 році прочитав лекцію «Еротизм і зачарування смерті», видав збірник есеїв «Література і зло» («Зло – жива форма, вираженням форми Зла виступає література»). Створив ще один журнал «Генеза: Сексуальність в біології, психології, психоаналізі, етнології, історії звичаїв, релігій, ідей, в мистецтві, поезії, літературі». Цього ж року написав статтю «Світ, в якому ми помираємо», присвячений роману Моріса Бланшо «Остання людина», праці якого вплинули на розвиток постструктуралізму, зокрема на філософську концепцію Жака Дерріди. Особливою популярністю користувалися праці Жана-Франсуа Ліотара. У своїй книзі „Постмодерністська ситуація. Доповідь про знання“ (1979) він висунув гіпотезу про зміну статусу пізнання в контексті

постмодерністської культури і постіндустріального суспільства. Основним джерелом нових тенденцій в аспекті пізнання виявилася „деструкція“, визнання прогресу лише у вигляді неспростовної ілюзії. Реальним вважалося варіювання та співіснування усіх – і найдавніших, і новітніх форм буття.

Філософія постмодернізму відмовилася від класики, відкривши нові способи й правила інтелектуальної діяльності, що стало своєрідною відповіддю на рефлексивне осмислення глобальних зрушень, які відбуваються в ХХ столітті.

Торкаючись **естетичних засад постмодернізму**, доречно зазначити, що у постмодерністських творах не було характерної для літератури попередніх епох оригінальної, несхожої на інші, естетичної або ідейної програми, не було поділу на „своїх“ і „чужих“. Якщо для Ренесансу і класицизму „естетичним взірцем“ була передовсім Античність, для романтизму – Середньовіччя, то для постмодернізму – увесь світовий культурний, й зокрема літературний, процес.

Література постмодернізму беззастережно користується естетичними надбаннями будь-якої культури, їй притаманний принцип вибудови тексту із матеріалу літературних реалій так само органічно, як із об'єктивної дійсності. Тому металітературність, інтелектуальність стає однією з ознак постмодернізму, який схильний цитувати і самоцитуватися, іноді оперує цілими блоками багатозначних цитат. Втім його основна мета – не компонувати цитати у певну структуру, а їх переоцінювати і пародіювати, „перелицьовувати“. Засадниче прагнення при цьому – створити не метатекст, а інтертекстуальність. „Іронія, метамовна гра, переказ у квадраті“ – таке визначення дає постмодернізмові італійський майстер Умберто Еко. Наприклад, американський постмодернізм на свій розсуд користується фрагментами вестерна або кліше бойовиків.

Хоч постмодернізм „всеїдний“, за естетичними засадами ближчими до нього виявляються напрями, течії, періоди, які були нібито безплідними для реалізму: маньєризм, бароко, модерн. Щодо реалізму, то постмодернізм

перебуває з ним у складних стосунках, творчо використовуючи його традиції, образи, сюжети, конструкції. Постмодернізм – це багатоманітне теоретичне відображення духовного розвитку в самосвідомості західної цивілізації. Стильові риси художньої мови реалізувалися у художніх засобах порівняння, метафори, алюзії, ремінесценції, іронії. Постмодерністські твори чимось нагадують палімсест, з-під нового шару якого проступає старий текст, що вже колись кимось написаний.

Постмодернізм, який ніколи не був головною домінантою культури, виявився сьогодні таким цікавим і провокативним тому, що пов'язаний з теперішніми процесами модернізації, які, без сумніву, зреалізувалися, розпочавши новий етап розвитку літератури.